

Съдържание

Увод	7
Първа част — Понятието нарцисизъм.....	15
Глава 1: Въвеждане на нарцисизма..., реален, въобразяем или символичен нарцисизъм	17
Глава 2: Трима постфройдистки автори.....	39
Глава 3: Първичния нарцисизъм от Фройд до Лакан (от фалоса до идеалния аз)	85
Втора част — Динамика на нарцисизма.....	105
Глава 4: Динамика на инстанциите на аза.....	107
Глава 5: Рицарите на крълата маса и гибелния стол или Нарцисизма в групата.....	129
Глава 6: Първа любов или „Психопатология“ на юношеството.....	151
Глава 7: Откриване на секса по време на юношеството	175
Трета част — Клиника на нарцисизма.....	195
Глава 8: Психотичен пренос и нарцисични ориентири.....	197
Глава 9: Жулиен Грийн или Въпроса за нарцисичната идентификация с майката.....	221
Глава 10: Преносна депресия.....	249
Приложение	267
Източници.....	289
Показалец на термините	294
Показалец на личните имена	299

Увод

Защо написах тази книга за нарцисизма? Първо, защото понятието определя границите на психоанализата: независимо дали структурата им е психотична, перверзна или невротична, пациентите за пореден път поставят под въпрос аналитичната рамка. На второ място, защото като че ли понятието започва да се губи и защото у Фройд възниквали големи колебания при изработването му, като към създаденото от него се прибавяли често противоречиви приноси. И най-накрая, неогобрителната конотация, която предизвиква, отклонява аналитиците от приемливо теоретизиране върху смущаващата му клиника. При това, Фройд е показал, че явният, симптоматичен, понякога непоносим нарцисизъм е не друго, а вторичен нарцисизъм, целящ да запълни пукнатините на някакъв първичен, хипотетичен, непознат, ако не и несъзнаван нарцисизъм. От своя страна, Лакан артикулирал със стагия на огледалото основите на някакъв първичен нарцисизъм, останал неизясен у Фройд. Настоящата книга се опитва да съпостави горните теории с клиниката, която е царица в нашата дисциплина и успява много по-често, отколкото се мисли, да въведе ред в представите ни.

Едва ли е необходимо проучването на този симптом, който изглежда преобладава при толкова различни клинични единици като психозата, перверзията, хомосексуалността, депресията, да се оправдава с броя

на пациентите, определяни днес като нарцистични¹. Но клиничното разнообразие на нарцисизма, считан за симптом при тези заболявания, според мене се противопоставя решително на създаването на нова структура, наречена „нарцистична“ дори и най-вече когато този симптом излиза на преден план. И наистина, кое е общото между склонния към самоубийство меланхолик, влюбения в тялото си хомосексуалист, страдащия от налудност за преследване или деперсонализирания шизофреник? Все пак всички те се опитват да запълнят пукнатините в структурата си, обръщайки към своя аз инвестирането на изгубен обект. Впрочем, механизъм от същия порядък е причина за несъзнаваните корени на аза (идеален аз, свърхаз, идеал на аза): равновесието между тях се дължи на качеството на символичната кастрация, действаща в Египта. Все едно дали е патология или конститутивен елемент на аза, нарцисизмът засяга всички ни: откриваме го дори в корените на социалната връзка и на жизнената необходимост от групата, защото, както казва Фройд: „Всяка отделно взета личност е съставна част на различни множества от хора.“

Първата част на нашето съчинение е теоретична. Възникването на понятието е около 1909 год., когато Фройд се интересува от Леонардо да Винчи. Но твърди, че още в 1908 год. заедно с Карл Абрахам били приели, че то е необходимо за обясняване на психозата. По същото време, Заггер, един от първите последователи на Фройд, установява психодинамичната схема на хомосексуалността: египетска любов към майката и идентифициране с нея. Фройд се съгласява със Заггер и приема

¹ Вж прочутата статия на на Джоис Макдугъл, която бележи важна дата: „L'antianalysant en analyse“ (Антианализант в анализа) в *Plaidoyer pour une certaine anormalité* (Пледоария в защита на известна аномалност), Париж, изд. Галимар, 1978 год.

нарцисизма за нормален стадий на личностното развитие. Някои субекти ще останат фиксирани на този стадий, а ако се развият, фиксацията може да предизвика патологична регресия. Много скоро Фройд се захващал с психозата със случая Шребер: нарцисизмът става мотив на терапевтична безизходица, тъй като, според него психотикът не прави пренос. Според мен, тъкмо нарцисизмът, по-силен от всяко друго обектно отношение, довежда до обрата от 1920 год. и откриването на нагона към смъртта. Това откритие разклаца теорията за нагоните и *Minutes de la Société psychanalytique de Vienne*¹ (Протоколи на Виенското психоаналитично дружество) ни показват обръкването на последователите.

Ще се ограничим – тъй като проучването ни не е изчерпателно – с постфройдисткия принос на трима автори. Бела Грунбергер бил несъмнено пионер, защото обявил нарцисизма за самостоятелно понятие. За съжаление, той спрял до фетуса (плода) като модел на първичния нарцисизъм, нещо, което ограничава значението на теорията му. Същото може да се каже и за Андре Грийн, който отказва да вземе под внимание стадия на огледалото и се ограничава с един злощастен цитат от Фройд относно абсолютния първичен нарцисизъм на съня. При това, заглавието на неговото съчинение *Narcissisme de vie, narcissisme de mort* (Нарцисизъм към живота, нарцисизъм към смъртта) красноречиво говорело, че, най-общо казано, има нещо като символичен нарцисизъм, произведен от закона и носител на живот, който се противопоставя на някакъв въображаем нарцисизъм, образец на наслаждението и причинител на смърт. Колкото до Хауиц Кохут, неговата концепция, също така игнорираща тази на Лакан, е много привлекателна. Той тръгва от

¹ Изд. Gallimard

аналитичната клиника и различава нарцистични преносни типове, на *тиято основа* предлага хипотезите си за структурата на пациента. Така установява съществуването на нарцистична структура, която може да бъде невротична, но чиято граница с психозата е абсолютна.

Във встъпителния си текст „Pour introduire le narcissisme¹” (Въвеждане на нарцисизма), Фройд пише следната фраза: „Ясно е, че нещо, някакво ново психично действие трябва да се прибави към автоеротизма, за да придаде форма на нарцисизма.” Тази фраза е загадъчна, защото нищо в последвалата теория не уточнява смисъла ѝ. Но става дума за „нещото”, която съответства на това, което Лакан ще теоретизира в стадия на огледалото. Следвайки Лакан, стадият на огледалото ще ни позволи да формализираме първичния нарцисизъм, който е много хипотетичен у Фройд. Оптичната схема, с която си служи Лакан, съдържа два толкова различни образа като образа на тялото и огледалния образ. Ще си послужим с транзитивизма между тях, за да обясним инвестирането на детето като фалос от майката и неговото не по-малко необходимо дезинвестиране. Непоспешното протичане на тези две движения обяснява дълбоката психична детериорация и дори отсъствието на образ на тялото у някои пациенти: идентифицирането с фалоса, ако не е последвано от дезидентифициране, може да носи едновременно възвеличаване и пълно принижаване. Също така, двата процеса обясняват някои тежки патологии като психозата и депресията; но, макар и в по-малка степен, и често срещащата се лоша

¹ Преведена на български под заглавието „Към въведение в нарцисизма” в *Психология на сексуалността*, изд. „Христо Ботев”, София, 1991 год., Ново издание в сборника *Психология на несъзнаваното* под заглавието „Въвеждане на нарцисизма”, ИК „Колибри”, София, 2014 год. Zur Einführung des Narcissimus е преведено като „Въвеждане на нарцисизъм” и в *Ретник на психоанализата* от Ж. Лапланш и Ж.-Б. Понталис, ИК „Колибри”, София, 2009 год., бел. прев.

себепредстава у някои наши пациенти невротизи. *Недоброто артикулиране на инвестирането и дезинвестирането от майката на детето като фалиген обект* – артикулиране в отношение с името на бащата – *дава на невротика впечатлението за разрушен или увреден вътрешен образ*, и този образ ще трябва непрекъснато да се поправя и възстановява с помощта на нарцистично привнасяне от вън. Измежду всичко, което се привнася, любовната връзка е много съществена за него, но знайно е, че начинът, по който тя се употребява води до провал. Но, както бил отбелязал Фройд, провалът не пречи, даже напротив, да се установи мощен пренос, позволяващ на пациента да замести своя липсващ идеал на аза с аналитика и да извършва отново необходимите психични операции след изоставянето на едиповите и прегениталните обекти.

Азът се конституира чрез непрекъснато възприемане на тези вътрешни фигури, които се срещат при лечението. Лакан им придавал статут на означаващи, разбира се, но означаващи, навързани като брънки на верига, с което противоречали на определението му на означаващото¹. Нарича ги емблеми. Постоянното им наличие в несъзнаваното поставя епистемологични въпроси, с които психоанализата рядко се занимава. Ако се поставим на (митичната) плоскост на техния генезис, може да се каже, че идеалният аз, поправител на първите фрустрации, азът на чистото удоволствие от „Нагони и техните превращения”, е първата форма на аза, която съответства на лакановото въображаемо улавяне. Опасностите, възникващи от този идеален аз (инцеста) обясняват защо, като реакция, той бива веднага последван от ранен свръхаз, задоволяващ се да бъде интериоризиране на забрана. Едва с Египта се формира

¹ Означаващото представлява субекта вместо друго означаващо.

идеалът на аза, който, обратно на идеалния аз-свърхаз, съответства на утаяването на слепените едипови обекти: така идеалът на аза обединява, освен това, възбрана и позволение, проекция и интроекция, въображаемо и символично. Защото тази инстанция, която никога не бива окончателно интегрирана, запазва проективните си възможности и ще се въплъщава задълго в родителите или в други обекти.

По-нататък ще вземем два примера, за да илюстрираме динамиката на инстанциите на аза в т.нар. нормална личност: това са тъкмо явленията в групата и процесът на юношеството, които впрочем са свързани. Явленията в групата се подхранват от тази своеобразна патология, при която всеки предава своето морално съзнание (както казвал Фройд) на един Друг, който е общ за всички. И тогава, ела да видиш колко е приятно да сме заедно! Така говорят рицарите на Кръглата маса, събрани около крал Артур. Митовете за него формират, така да се каже, легендата на нарцисизма: в нея може да се открие дори същността на нарцисичното либидо, кръвта. И наистина, кръвта остава в тялото, освен ако разкъсаното тяло на другия не я превърне в белег на наслаждение. Ритуалната размяна на кръв между alter ego циментира приятелство, което не е нищо по-малко от единение, а общността – не е ли това тайната на Свещения Грал? – обединява съперниците в името на Единствения.

Същото подчиняване на символичното от груповото въображаемо се открива по време на юношеството. Юношата има потребност да делегира своя идеал на аза на другиго – лидер, идол, първа любов –, да се сдобие със самоличност, която е обща за него и връстниците му. Това е така, защото задачите, изпълнявани без негово

знание от юношеския процес, са комплексни: те стигат от проективното предизвикателство до интроективния траур за инфантилните афекти. Юношеството е свидетел на сътресение на нарцисичните цели. Процесът на юношеството осъществява нов стадий на огледалото: под новата кожа на порасналото дете понякога се провиждат несръчно прикрити предгенитални инфантилни искания. Наслаждането на двата огледални образа (образа на тялото и отразения образ) е понякога трудно, защото свързват сексуалната идентичност (отразения образ) и първото инвестиране на детето като фалос (образа на тялото). Терапията на един случай на психоза¹ показва до каква степен са разделени двата образа от стадия на огледалото: в случая форклузията се явява като главен *защитен* механизъм, на който болната държи повече, отколкото на себе си. Тъй че, ако иска да избегне безкрайното повторение или самоубийствения разрыв, аналитикът трябва да застане в центъра на огледалото между въображаемо и символично.

Жулиен Грийн ни предоставя рядък случай да сравним три текста, отнасящи се до един и същи период от живота му: трите години, прекарани във Вирджинския университет в Шарлотсвил. През роман (*Мойра*), автобиографията му (*Terre lointaine 'Далечна земя'*) и ученическо домашно (*L'Apprenti psychiatre 'Психиатъра тирак'*), без да споменаваме дневника, който водел по това време („на деветнайсет години човек е толкова сериозен“²), ще се опитаме да анализираме неговото юношество. Страстното отстояване на истината, жаждата за четене, точните спомени са силни негови съюзници. И въпреки, че за Ж. Грийн „психоанализата е като ки-

¹ Вж. Психотичен пренос и нарцисични ориентири, гл. 8

² *On est si sérieux quand on a dix-neuf ans*, заглавие на дневника на Ж. Грийн, бел. прев.

майски“, близостта му с несъзнаваното го прави „един от поетите и романистите“, които „за нас, обикновените хора, са учители в познанието за човешката душа, защото черпят от извори, които още не сме направили достъпни за науката¹“.

И най-сетне, депресията поставя проблеми, близки до проблемите на психозата. Как аналитикът може да стане обект на пренос, способен да възпроизведе патогенна архаична връзка? Той трябва да установи здрава връзка и същевременно да избегне да бъде хванат във въображаемото на пациента. Това във всеки случай изисква от него да не прави от психоаналитичната рамка всемогъщ свръхаз, иначе, заради стремежа да бъде верен на учителите си, рискува да не чуе страданието, което се преживява на дивана или извън кабинета, вместо да се изразява с думи. Ето защо *преносната депресия*, т.е. депресията, която само чака преноса, за да се настани, ни се струва добър пример за рисковете, съдържащи се в аналитичния контакт. Но тези рискове доказват а *contrario* (по аргумент от противното основание) възможностите на анализа, което може би ще ни помогне да разширим границите ѝ. Според нас, тъкмо изучаването на нарцисизма, на неговите провали, но също така и на неговата динамика, ще придобие ново измерение на фройдовата метапсихология.

¹ Бележка на Фройд в *Délires et Rêves dans la "Gravina" de Jensen* (Бълнуване и съновидения в „Градива“ от Йенсен), изд. Gallimard, която Октав Манони често цитира.